

ПРЕДМЕТ, МЕТОД І СИСТЕМА МЕДИЧНОГО ПРАВА

Стеценко В. Ю.

Українська академія бізнесу та підприємництва

На сьогоднішній день медичне право як галузь права, як частина правової науки і як навчальна дисципліна переживає і важливий для себе час — час свого становлення. Як і завжди цей період не проходить абсолютно гладко. Так, незважаючи на всю важливість даної галузі знань, все ще не стихають численні дискусії з приводу доцільності виділення медичного права як самостійної галузі права. Все ще актуальні питання щодо її ролі і місця в системі правової і медичної науки і практики.

Проте, на наш погляд, медичне право як галузь права, як частина правової науки і як навчальна дисципліна більш ніж має право на існування. Розвиток і ускладнення медичної діяльності і, як наслідок цього, її законодавчого регулювання, контроль якості медичної допомоги, несприятливі наслідки медичного втручання, підвищення правової культури населення, яке все частіше прагне захистити свої права в області медицини, — ось далеко не повний перелік обставин, обумовлюючих необхідність розвитку даної галузі знань.

Оскільки питання правового регулювання медичної діяльності інтенсивніше вивчалися представниками медичної спільноти (що пов'язано з більш тісним зіткненням медиків з проблемами правового характеру, які були і є у сфері охорони здоров'я), в даний час практично відсутні фундаментальні дослідження в області предмету і методу медичного права. У теж час саме чітке і ясне уявлення про предмет і метод тієї або іншої галузі права багато в чому визначає її подальший розвиток.

Як відомо, предмет правового регулювання — це якісно однорідні суспільні відносини, які регулюються нормами права. У загальному вигляді предмет правового регулювання відповідає на питання що регулює дана галузь права. Виходячи з цього, *предмет медичного права*, на наш погляд, — *це суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення медичної діяльності*. У свою чергу під медичною діяльністю необхідно розуміти комплексну систему, що включає організацію надання громадянам медичної допомоги, її безпосереднє надання в рамках діагностичних, лікувальних і профілактичних заходів, а також контроль якості медичних послуг, що надаються. Дане визначення медичної діяльності акцентує увагу на тих процесах, в ході яких виникають численні суспільні відносини, що складають предмет медичного права. Перелік таких процесів не може бути вичерпним, оскільки медична наука розвивається, надання медичної допомоги постійно удосконалюється, з'являються все нові і нові області охорони здоров'я, що викликає появу нових суспільних відносин. Проте як основа для сприйняття предмету медичного права зазначене визначення уявляється виправданим.

Предмет медичного права складається об'єктивно, незалежно від волі і свідомості окремо взятої людини або групи людей. Така об'єктивність пов'язана з потребами всього суспільства, яке зацікавлене в якісному і адекватному регулюванні взаємовідносин, що складаються у сфері медичної діяльності. Адже не є секретом те, що сама медицина сприймається з двох боків: як засіб допомоги людині, що потребує лікування, і як потенційно агресивний чинник, за рахунок якого є можливість обтяжувати стан здоров'я хворої людини або викликати захворювання у здорової людини (інфікування при переливанні крові, вилучення органу для пересадки у живого донора, алергічні прояви на введення лікарського препарату та інші).

Слід також відмітити, що суспільні відносини, котрі виникають у сфері медичної діяльності, регулюються не тільки нормами права. Мова йде про те, що історично обумовлене відношення до медицини як до мистецтва, а не ремесла, а до медичних працівників — як людей, що керуються в своїх професійних діях, перш за все уявленнями про добро, користь, благо хворого, тобто категоріями, пов'язаними з морально-етичними цінностями. Дана ситуація обумовлює положення, при якому велика кількість відносин між пацієнтами і представниками медичних установ знаходиться під значним впливом етичних і моральних норм. Шанобливе, гуманне відношення, турбота при наданні медичної допомоги не можуть бути регламентовані законом. З цієї причини до предмету медичного права відносяться тільки ті суспільні відносини, які можуть підлягати правовому регулюванню.

Метод правового регулювання — це сукупність прийомів і способів юридичного впливу на суспільні відносини, що є предметом правового регулювання. У загальному вигляді метод відповідає на питання як, яким чином норми даної галузі права регулюють суспільні відносини, котрі складають її предмет. З визначенням методу правового регулювання в медичному праві зв'язані деякі складнощі, що і є основним аргументом прихильників несамостійності галузі медичного права. Дійсно, медичне право як таке не володіє власним унікальним методом правового регулювання. В той же час при мотивуванні наявності медичного права як самостійної галузі права необхідно орієнтуватися на:

— другорядний характер такого критерію як метод, при обґрунтуванні будь-якої галузі права, у тому числі і медичного;

— те, що об'єктивно існують в правовій науці два основні методи правового регулювання (диспозитивний і імперативний), при реальному існуванні як самостійних достатньо великої кількості галузей права.

Таким чином, на наш погляд, *метод медичного права — це сукупність прийомів і способів, за допомогою яких відбувається регулювання суспільних відносин, що входять в предмет медичного права.* Враховуючи, що імперативному методу властиві відносини влади — підпорядкування за рахунок наявності як сторони правовідносин

уповноваженого органу держави, а диспозитивному методу властива рівність сторін правовідносин, необхідно відмітити комплексне використання в медичному праві методів правового регулювання. Як використання імперативного методу в правовому регулюванні суспільних відносин у сфері медицини можна привести приклад організації і управління в системі охорони здоров'я, коли керівники вищестоящих органів управління охороною здоров'я взаємодіють з підпорядкованими ним представниками лікувально-профілактичних установ. В той же час правові відносини між пацієнтом і лікарем при наданні медичної допомоги регулюються за допомогою диспозитивного методу, проявом чого служить рівність суб'єктів правовідносин і можливість самостійного визначення своєї поведінки.

Далі хотілося б зупинитися на такому питанні як система медичного права, тобто на його внутрішній будові. На наш погляд медичне право повинно розглядатись у трьох якостях:

- як комплексна галузь права;
- як навчальна дисципліна;
- як частина правової науки.

Виходячи з такого підходу питання про систему доцільно розглянути стосовно кожної з них. Так, система медичного права як галузі права, складається з наступних елементів:

1. Норми медичного права;
2. Інститути медичного права;
3. Підгалузі медичного права.

Такий розподіл пов'язаний з розглядом внутрішньої структури медичного права за принципом: «від меншого до більшого», тобто від найдрібнішої частинки (норма медичного права) до більшою (інститут і підгалузь), які вже в своїй сукупності і утворюють медичне право як галузь права.

Первинний елемент системи медичного права — *норма медичного права, будучи структурним елементом системи права, є загальнообов'язковим правилом поведінки, призначеним для врегулювання медичних правовідносин і забезпеченим силою державного примусу*. До особливостей норм медичного права слід віднести ту обставину, що, будучи комплексною галуззю, медичне право включає в свій склад норми різних галузей права: кримінального, цивільного, адміністративного і ін. Наприклад, питання здійснення примусових заходів медичного характеру врегульовані за допомогою норм кримінального права. Взаємовідношення пацієнта і приватної лікувальної установи при укладенні договору на надання медичної допомоги регламентуються нормами цивільного права.

Інститут медичного права — це структурний елемент системи права, що є сукупністю правових норм, регулюючих певний вид однорідних суспільних відносин у сфері медичної діяльності.

До основних інститутів медичного права відносяться: управління у сфері охорони здоров'я, лікувально-профілактична допомога населенню, забезпечення лікарськими засобами, надання платних медичних послуг та ін.

Підгалузь медичного права — це структурний елемент системи права, що є відособленою частиною галузі права, яка регулює якісно однорідні групи суспільних відносин.

Серед підгалузей медичного права виділяються права населення в області охорони здоров'я, гарантії здійснення медико-соціальної допомоги громадянам, медична експертиза та ін.

Розглядаючи систему медичного права як навчальну дисципліну, необхідно відзначити важливість внутрішньої будови медичного права з позицій освітнього процесу. За даним критерієм система медичного права включає загальну і особливу частини. Загальна частина включає норми, що мають значення для всіх інститутів і підгалузей медичного права. Це норми, регулюючі:

- організацію охорони здоров'я населення України;
- права людини в області охорони здоров'я;
- захист прав пацієнтів та ін.

У свою чергу особлива частина медичного права включає велике число інститутів, кожен з яких присвячений регулюванню певного різновиду суспільних відносин. До таких відносяться:

- правове забезпечення медичної діяльності по плануванню сім'ї і регулюванню репродуктивної функції людини;
- юридична регламентація надання платних медичних послуг;
- юридичні аспекти надання психіатричної допомоги;
- правова кваліфікація дефектів надання медичної допомоги тощо.

І, нарешті, система медичного права як частина правової науки включає складові елементи медичного права, які піддаються науковому осмисленню з метою якнайповнішого і всестороннього рішення завдань, які стоять перед вченими. Система медичного права як частина правової науки, на наш погляд, включає наступні основні напрями:

- теоретико-правові основи медичного права як комплексній галузі українського права;
- співвідношення і взаємодія медичного права з іншими галузями права;
- пошук оптимальних шляхів регламентації нових напрямів медичній діяльності;
- вдосконалення освітніх програм в області юридичної освіти та ін.

Таким чином, систему медичного права необхідно розглядати з позицій окремої галузі права, навчальної дисципліни і частини правової науки. Саме таке, комплексне сприйняття дозволяє більш глибоко пізнати ключові аспекти медичного права, досліджувати його складові елементи.

Таким чином, на наш погляд, в даний час є всі підстави вважати про наявність такої галузі права як медичне право. Маючи власний предмет правового регулювання, використовуючи сукупність методів правового регулювання, медичне право за своїми об'єктивними характеристиками підходить під визначення комплексної галузі права. Зважаючи на обставину, відповідно до якої поява нових галузей права — об'єктивний процес, приведемо основні причини, які свідчать про комплексну природу медичного права:

- конституційно визначене право на охорону здоров'я і медичну допомогу;
- наявність окремих нормативно-правових актів, котрі присвячені регулюванню виключно суспільних відносин у сфері охорони здоров'я громадян;
- регулюються як власними нормами, так і нормами, що містяться в інших галузях права (кримінальне, цивільне, адміністративне і ін.);
- наявність загальних принципів, які властиві медичному праву і характеризують його зміст;
- струнка система і структура медичного права, що містить правові підгалузі, інститути і норми;
- неможливість в рамках існуючих галузей права забезпечити якісне правове регулювання численних відносин в області медицини.

Як методологічну базу, обумовлюючи можливість виділення медичного права як комплексної галузі права, необхідно відзначити дослідження В.К. Райхера, що запропонував саму концепцію комплексних галузей права. Не можна в даному зв'язку не відзначити і сучасні роботи теоретиків права, що допускають можливість наявності медичного права. Так, М.Н. Марченко відзначає, що «формується галузі освітнього, медичного права, безпосередньо звернені до людини і призначені для реалізації конституційних прав громадян».

Таким чином, *медичне право — це комплексна галузь права, що включає сукупність правових норм, регулюючих суспільні відносини у сфері медичної діяльності*. Наявність самостійної галузі медичного права важлива як для суспільства в цілому, так і для самих медичних працівників і пацієнтів. Медичне право дозволить на більш високому рівні здійснювати розробку принципів (основних початків) державної політики у сфері охорони здоров'я, якісніше пропрацювати питання захисту прав громадян при наданні медичної допомоги, детально визначити правовий статус суб'єктів правовідносин, що виникають у сфері медичної діяльності.

Література

1. Райхер В.К. Общественно-исторические типы страхования. М., 1947.
2. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Под ред. проф. М.Н. Марченко. Том 2. Теория права. М.: Издательство «Зерцало», 1998.